

СТАНОВЛЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ МЕТОДИКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ В РЕСПУБЛІКАХ МОЛДОВА, БІЛОРУСЬ ТА УКРАЇНА

FORMATION AND IMPROVEMENT OF EXCURSION TECHNIQUES AT THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA, BELARUS AND UKRAINE

Стаття присвячена одній з актуальних на сьогодні проблем підготовки майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у республіках Молдова, Білорусь та Україна. Зокрема, розкривається сутність таких понять «гід», «екскурсовод», «фахівець туристичного супроводу», «екскурсійна діяльність» тощо. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах історичного розвитку, становлення та сучасного стану екскурсійної методики при підготовці майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів). Висвітлюються питання співвідношення екскурсійної методики та історичної періодизації вітчизняного та закордонного туризму. Також в даній роботі розглядаються поняття і характеристика екскурсійної методики, яка використовується під час підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а також є невід'ємною частиною сучасного етапу розвитку екскурсійного туризму і його послуг, на прикладі декількох держав східної Європи, зокрема Молдови, Білорусі та України. У статті розглянуто історичну періодизацію становлення екскурсійної методики з початку 1920-х років (історичний етап – постімперський) коли дослідники по-різному визначали сутність і зміст методики екскурсійної роботи та зазначали, що екскурсійний метод являє собою сукупність способів і прийомів повідомлення знань і є основною складовою частиною екскурсійного процесу. Також розглянуто період кінця ХХ століття, в якому з'явилися перші видання про поняття екскурсійної методики та рекомендації щодо підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у країнах пострадянського простору. У роботі досліджено період стабілізації екскурсійної діяльності та визначено, що на даному етапі спостерігається зростання інтересу до міських і замських екскурсій у дорослого населення, а розвиток екскурсійної справи в республіках Молдова, Білорусь та Україна вимагає створення нових форм та методів підготовки майбутніх гідів-екскурсоводів.

Ключові слова: підготовка гідів-екскурсоводів, гід-екскурсовод, фахівець туристичного

супроводу, екскурсійна справа, екскурсійна методика.

The article is devoted to one of the pressing problems of training future tourism specialists (guides) in the Republics of Moldova, Belarus and Ukraine. In particular, the essence of such concepts is revealed by a guide, a specialist in tourist support, sightseeing activities and others. The main attention is focused on the theoretical and methodological foundations of the historical development, formation and current state of the excursion methodology in the preparation of future specialists in tourist support (tour guides). The issues of correlation of excursion techniques and historical periodization of domestic and foreign tourism are highlighted. Also in this paper we consider the concepts and characteristics of the excursion methodology used in the preparation of tourist escort specialists (tour guides), and is also an integral part of the modern stage of the development of excursion tourism and its services on the example of several countries of Eastern Europe, namely Moldova, Belarus and Ukraine. The article discusses the historical periodization of the development of excursion techniques from the beginning of the 1920s (the historical stage is post-imperial) when many researchers differently determine the essence and content of the excursion work methodology and note that the excursion method is a combination of methods and techniques for transferring knowledge and is the main component of the excursion process. The period of the end of the twentieth century, in which the first editions on the excursion methodology and recommendations on the training of tourist escort specialists (tour guides) in the countries of the former Soviet Union appear, are also considered. Also, the period of stabilization of excursion activity was investigated and it was determined that at this stage there is an increase in interest in urban and suburban excursions among the adult population, and the development of excursion business in the Republics of Moldova, Belarus and Ukraine requires the creation of new forms and methods for preparing future guide guides.

Key words: preparation of tour guides, guide, specialist of tourist support, excursion, excursion method.

УДК 378. 145:67
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-3-6>

Коваленко О.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розвиток та вдосконалення індустрії туризму в Україні та сусідніх державах є одним з пріоритетних напрямів економіки. Щороку все більше туристів прибуває до України, Білорусі, Молдови та інших держав східної Європи, щоб на власні очі побачити об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ознайомитися з культурою та традиціями певних народів, відчути неймовірний національний колорит. З огляду на це виникає все більша потреба в якісних гідах-екскурсоводах.

Протягом останніх років кількість туристів до деяких країн східної Європи зростає майже в 3 рази. Основним напрямом туристичної діяльності і основним аспектом є, безперечно, культурно-пізнавальний туризм. Згідно з даними центрів туристичної інформації більшість туристів, які приїжджають до цих країн, мають на меті відпочинок, тому підготовка висококваліфікованих гідів-екскурсоводів наразі є особливо потрібною в країнах, які розглядаються в даному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що екскурсія, з одного боку, – це найдавніша форма навчання, з іншого – одна з найбільш активних форм навчання, виховання і гармонізації особистості шляхом занурення в природне, традиційне для даної культури середовище або в інше середовище, що вимагає освоєння. На це звертали увагу такі великі педагоги, як А. Герд, Є. Звягінцев, В. Зуєв, Я. Каменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Сучасні дослідники, що займаються питаннями екскурсійно-музейної педагогіки (І. Колеснікова, М. Потапова, О. Раєва та інші), екскурсійного краєзнавства (Н. Гаврілова, С. Галасюк, В. Захаров та інші), екскурсійної теорії (В. Бабарицька, Г. Долженко, Р. Д'якова, Б. Ємельянов, П. Пасечний, М. Поколодна, Н. Савіна та інші), приділяють питанням екскурсійної методики велику увагу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведені дослідження використання екскурсійної методики в сучасному освітньому просторі показують, що більшість екскурсій проводиться безсистемно. Екскурсійний метод, що розроблявся свого часу як основа педагогічного процесу та позааудиторної роботи, використовується в поодиноких випадках (лише для окремих категорій слухачів чи здобувачів), тоді як в системі безперервної освіти він надає широкі можливості для послідовного застосування. Таким чином, є протиріччя між кількістю в закладах освіти та системністю (якістю) використання, а також між завданнями виховання і навчання, що виражаються в домінуванні останнього при використанні екскурсій. Дослідження історії становлення та розвитку екскурсійного методу у вітчизняній педагогіці, теоретичне обґрунтування його значущості, необхідності та особливостей застосування в сучасних умовах визначають актуальність даної роботи.

Мета статті – це дослідження становлення та вдосконалення екскурсійної методики при підготовці фахівців у деяких країнах Східної Європи, зокрема республіках Молдова, Білорусь та Україна.

Виклад основного матеріалу. Гід-екскурсовод – це професіонал з туристичного та екскурсійного супроводу. Як правило, в обов'язки такого фахівця входить супровід туристів певним маршрутом, знайомство їх з місцевими пам'ятками, видатними людьми, а також культовими об'єктами архітектури, культури чи мистецтва тощо.

До того ж професійний гід – це фахівець, від професіоналізму і харизми якого часто залежить загальна думка туристів про конкретну екскурсію, пам'ятку або навіть цілий регіон. Напевно, тому кваліфікований екскурсовод повинен досконало володіти історичним матеріалом, приводити цікаві і захоплюючі факти, вміти надавати подорожі потрібну емоцію і чітко керувати увагою екскурсантів.

Сьогодні майже у всій Європі вимоги до фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) майже однакові. Це вища освіта (бажано гуманітарна), додаткове навчання за спеціальністю, знання однієї або декількох іноземних мов, красномовство та чітка дикція, комунікабельність, відкритість, дружелюбність, артистизм і широкий кругозір.

Якщо здобувачі вирішили вибрати професію гідів-екскурсоводів, то вони мають знати, що нині практично в усьому світі її прийнято розділяти на дві окремі спеціальності. Гід – це людина, яка організовує екскурсії та трансфер мандрівників, супроводжує їх маршрутом, інформує про його особливості і займається заповненням відповідної документації. Екскурсовод – це фахівець, який відповідає за культурну складову частину будь-якої екскурсії, це штатний співробітник музею, галереї або інших подібних організацій [4, с. 125].

Повернемося до питань методики в екскурсіології. Як зазначав дослідник Б. Ємельянов, екскурсійний метод є сукупністю методичних прийомів, які застосовують на екскурсіях. Якщо говорити широко, то це комплексний метод, який має низку таких особливостей: вибір в спостережуваних об'єктах найважливішого та істотного; поєднання нового матеріалу з раніше отриманим екскурсантами досвідом і знаннями тощо [2, с. 29].

Для екскурсійного методу характерний облік таких ознак екскурсії, як предметність, речова доказовість (наочність). У більшості екскурсій, крім літературних, положення, які висунуті в розповіді екскурсовода, аргументуються за допомогою зорових доказів. Нерідко розповідь є лише коментарем до зорової характеристики екскурсійних об'єктів. Екскурсійний метод спрямований на вивчення головного в темі. Він допускає, щоб окремі сторони вивчалися більш поглиблено, щоб цілісне розділялося на окремі частини, але за умови збереження тісного зв'язку між ними. Підставою для того, щоб назвати екскурсійний метод комплексним, є те, що в ньому органічно поєднуються методи навчання і методи виховання [2, с. 31].

Якщо звернутися до першої спроби розгляду питань теорії, методики і практики екскурсійної справи на територіях країн, які досліджуються нами, то з'явилася вона на початку 1920-х років. Тоді була опублікована монографія В. Герда «Екскурсійна справа», яка зробила значний внесок в розвиток теорії та методики екскурсійної справи. У даній монографії вперше у вітчизняній науці було дане визначення екскурсії. У цей період відомий фахівець екскурсійної справи Н. Гейніке вказував: «Серед методистів немає повної єдності у визначенні того, що таке екскурсійний метод» [3, с. 58]. Багато дослідників по-різному визначають сутність і зміст методики екскурсійної роботи. Одні основною особливістю екскурсійного методу

вважали моторність (рух екскурсантів), інші наполягали, що екскурсійний метод – один з видів активно-рухового засвоєння знань [3, с. 67].

Аналізуючи представлені підходи, можна встановити, що екскурсійний метод являє собою сукупність способів і прийомів повідомлення знань і є основною складовою частиною екскурсійного процесу. Сукупність механізмів повідомлення знань екскурсиводом і засвоєння цих знань екскурсантами забезпечує комплексний характер екскурсійного методу.

Згодом в колишньому СРСР видавалися публікації, що розглядали питання теорії, методики і організації екскурсійної справи. У цих публікаціях узагальнювалась практика роботи екскурсійних установ (бюро подорожей та екскурсій, екскурсійних бюро). Проте тільки в 1986 році з'явилося видання «Основи екскурсознавства» Бориса Ємельянова, в якому було визначене поняття екскурсійної методики. Дане видання було рекомендоване Міністерством освіти як навчальний посібник для слухачів факультетів громадських професій педагогічних інститутів. У цій книзі автор розкривав особливості методичних прийомів проведення екскурсії [4, с. 52].

Даний посібник був рекомендований для слухачів системи підготовки та підвищення кваліфікації екскурсійних працівників і фахівців туристично-екскурсійної галузі. Згодом Б.В. Ємельянов неодноразово перевидавав свій навчальний посібник, доповнюючи його новими розділами і главами. Цей посібник став класикою академічного підручника з екскурсознавства. Саме в розділі 2.1 і дане визначення головного поняття. Екскурсійна методика є приватною методикою, адже вона пов'язана з процесом поширення знань на основі однієї форми роботи. Екскурсійна методика являє собою сукупність вимог і правил, що пред'являються до екскурсії, а також суму методичних прийомів підготовки і проведення екскурсій різних видів, на різні теми і для різних груп людей. Вона розглядається як механізм, який удосконалює подачу матеріалу, як процес упорядкування діяльності екскурсивода [2, с. 145]. Але сама вона змінювалась за весь радянський і пострадянські періоди екскурсійної справи в Молдові, Білорусі, Україні та інших державах.

У перші роки існування радянської держави екскурсії розглядалися як фактор здійснення програми культурної революції в ліквідації неписьменності народу. У 20-і роки в країні утворилися два основних центри розробки питань теорії, методичного та практичного забезпечення екскурсійної справи – московський і петербурзький. Між ними існували відмінності в розумінні цілей і сутності екскурсійної роботи. Московський центр основного значення надавав виховному аспекту, петроградський – пізнавальному аспекту екскурсійної

справи. Теорія і методика екскурсійної справи широко обговорювалась на конференціях в Петрограді в 1921 і 1923 роках. Особливістю екскурсій тоді був жорсткий зв'язок з пропагандою соціалістичного ладу і соціалістичного будівництва. Ідеологічні стереотипи сприяли визнанню низки пам'яток чужими для нової культури і призвели до масового руйнування архітектурних і скульптурних пам'ятників. У березні 1930 року постановою Раднаркому було створене єдине Всесоюзне добровільне товариство пролетарського туризму і екскурсій (ОПТЕ). Його поява знаменувала підготовку кадрів для туристсько-екскурсійної діяльності, видання літератури. На даному етапі розвитку екскурсійна справа була тісно пов'язана з краєзнавчою роботою. У цей період продовжувала розвиватися теорія і методика екскурсійної справи [1].

Після 30-х років відбувалося суттєве розширення географії туристських маршрутів і тематики екскурсій. Особлива роль надавалась виробничим екскурсіям, які використовувалися як метод суспільно-політичного і трудового виховання. Для цього періоду був характерний диференційований підхід до організації екскурсій з урахуванням освітнього рівня, вікового складу, культурних запитів і професій екскурсантів.

У післявоєнні роки в екскурсійній програмі значна роль відводилася військово-історичній темі. Об'єктами відвідування стали меморіальні комплекси, пам'ятники бойової слави тощо. З'явилися і перші методичні нововведення – використання професійних екскурсиводів при замовленні автобусної екскурсії, коли працівник виступав лише в ролі організатора.

Наступний історичний етап визначений серединою ХХ століття. Деякі екскурсійні організації того часу були підпорядковані Міністерству культури, а курси підготовки екскурсиводів були лише при музеях.

У 1971 була прийнята постанова про екскурсійну справу «Про заходи щодо подальшого поліпшення екскурсійної роботи», в якій були визначені заходи щодо підвищення пізнавальної цінності екскурсій, якісного вдосконалення методичної роботи екскурсиводів, підготовки кадрів для екскурсійної справи. У ці ж 70-ті роки ХХ століття екскурсійна справа включилася в навчальні плани найбільших ЗВО радянських республік. На географічних факультетах Київського, Сімферопольського, Білоруського і Кишинівського державних університетів були відкриті спеціалізації «Методика і організація туристично-екскурсійної справи». На факультетах суспільних професій педагогічних інститутів створювалися екскурсійні відділення [1].

Наприкінці ХХ століття активізувалась наукова робота в галузі теорії і практики екскурсійної справи. У цей період масово видавалися такі монографії, інструкції з організації екскурсійної роботи:

«Підготовка та проведення екскурсій», «Організація екскурсійної роботи», «Вимоги до методичної розробки екскурсій», «Методичні рекомендації з підготовки нової екскурсії», «В допомогу викладачам курсів з підготовки екскурсоводів», «Міська оглядова екскурсія» тощо [3, с. 76].

Після 1991 року екскурсійна справа в пострадянських країнах переживала глибоку кризу. Це було пов'язано з тим, що, по-перше, зникла система профспілкового туризму; по-друге, екскурсія перестала бути засобом пропаганди ідеалів тоталітаризму, а історико-революційна і радянська тематика екскурсій відійшла на другий план; по-третє, створена раніше система підготовки екскурсійних кадрів і методичного забезпечення екскурсійної роботи була практично зруйнована. Відбулися істотні зміни в професійній підготовленості екскурсоводів, адже у цій ролі стали виступати люди, які не мали спеціальної підготовки й освіти. Зрештою, змінам піддався і контингент екскурсантів, адже скоротилася кількість дорослих екскурсантів, на їх місце прийшли діти шкільного віку.

Деяка стабілізація екскурсійної діяльності почала відбуватись лише на початку XXI століття. Сьогодні спостерігається зростання інтересу до міських і замських екскурсій у дорослого населення, проте дана тенденція характерна переважно для великих міст. Позитивні зрушення в розвитку замських екскурсій гальмуються зростанням цін на послуги, зокрема транспортні, це в свою чергу свідчить про те, що розвиток екскурсійної справи в країнах, що розглядаються в даному дослідженні, вимагає створення нових форм екскурсійного обслуговування, розвитку екскурсійної справи на регіональному рівні, а також стандартизації підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Нині ситуація на ринку екскурсійних послуг в деяких країнах Східної Європи, зокрема Молдови, Білорусі та Україні, така, що випускники профільних навчальних закладів не відповідають повною мірою професійним вимогам та міжнародним стандартам. Сьогоднішні фахівці туристичного супроводу (гіди-екскурсоводи) мають низький професійний рівень, тому туристичним фірмам та іншим закладам сфери дозвілля та відпочинку, які мають власні програми корпоративної підготовки фахівців, доводиться заново навчати прийнятих на роботу співробітників. У молодих гідів-екскурсоводів спостерігається недостатня компетентність і відсутність адаптаційних навичок, якими вони повинні володіти в розвинутому конкурентному середовищі. Випускникам курсів підготовки гідів-екскурсоводів не вистачає практичного досвіду, знань з історії та культури, традицій та звичаїв народів, зокрема й полікультурної підготовки.

Сьогодні лише в Україні існує декілька десятків курсів підготовки та підвищення кваліфікації гідів-екскурсоводів, які організуються в багатьох випадках при туристичних фірмах або інститутах підвищення кваліфікації. Лише декілька великих ЗВО готують фахівців на курсах, але така підготовка завжди відбувається на платній основі в Центрах післядипломної та додаткової освіти, що працюють при університетах.

Програми підготовки фахівців туристичного супроводу в цих закладах різноманітні, але вони всі розглядають такі основні положення: в основі будь-якої екскурсії лежить один екскурсійний метод повідомлення знань; показ і розповідь – складові частини екскурсії й основні її елементи; рух (моторність) – одна з ознак екскурсії; екскурсійна методика є приватною методикою і складається з двох частин – методики підготовки і методики проведення екскурсій; методика проведення екскурсій є сукупністю методичних прийомів показу екскурсійних об'єктів, розповіді про них та події, що з ними пов'язані.

Висновки. Отже, підсумовуючи все зазначене, можна дійти висновків про те, що основою екскурсійного процесу є саме екскурсійний метод, який ще й на додачу є сукупністю засобів і прийомів передачі знань, умінь та навичок. Майже вся теорія екскурсійної справи являє собою глибокий аналіз дії екскурсійного методу, метою якого є навчання (передача знань) і виховання (формування всебічно розвиненої особистості). Екскурсійний метод як один із найактивніших засобів взаємодії екскурсовода та екскурсантів є ще й однією з умов плідного їх спілкування. Можна стверджувати на основі досвіду екскурсійної роботи про те, що лише ті екскурсії досягають поставленої мети, які побудовані з урахуванням вимог і особливостей екскурсійного методу. Під час підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) врахування всіх особливостей екскурсійної методики є запорукою становлення висококваліфікованих фахівців, які будуть конкурентоспроможними та затребуваними на ринку праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галасюк С.С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 178 с.
2. Емельянов Б.В. Экскурсоведение : учебное пособие. Москва : Просвещение, 2008. 216 с.
3. Нездойминов С.Г. Экскурсоведение : навч.-метод. посіб. Одеса : Астропринт, 2011. 216 с.
4. Щука Г.П. Система професійної освіти у сфері туризму в Російській Федерації, Україні та Республіці Білорусь : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 264 с.